

İran üslûbunda güzel ta'lik yazan Hasan Hüsnü Efendi, sahip olduğu ilmî seviyeden ziyade Medresetü'l-kudât ve Mekteb-i Nüvvâb'da uzun müddet yürüttüğü ta'lik hattı hocalığı ve özel olarak yetiştirdiği talebeleriyle hat sanatı tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Ta'lik ve ince ta'lik (hatt-ı kitâbet) yazı Osmanlı ilmiye sınıfının resmî yazıdır. Bâb-ı Meşîhat'ın bütün resmî yazışmaları, şeyhülislâm fetvaları, kadı arzuları ve şer'iyye sicilleri ta'lik hatla yazılırdı. Bu sebeple ilmiye sınıfına girecek talebelerin hüsn-i hat ve bilhassa ta'lik yazı öğrenmeleri mecburi idi.

Hasan Hüsnü Efendi'den ta'lik meşkederek icâzet alan şahıslardan tesbit edilebilenler Kâdirî şeyhlerinden İstanbullu Ahmed Muhyiddin Efendi, İstanbullu Hâfız Ahmed Memduh Efendi, Müderris Ahmed Hamdi Efendi, İstanbullu Mehmed Âsâf Efendi, İstanbullu Mehmed Nûri Efendi ve Müderris İstanbullu Halil Efendi'dir. Ancak başlangıçta hat öğrenimini Hasan Hüsnü Efendi'den meşkederek icâzet alan iki büyük hat üstadı vardır: Türk tavrı ta'lik yazıda -Sâmi Efendi'ye de devam ederek- onun halefi olan Hulûsi Efendi (Yazgan) ve Türk hat ekolünü Kahire'de açtığı medreselerde öğretilen İslâm âleminde yayılmasına büyük hizmetleri geçen Rifâi Aziz Efendi (Aktuğ). Ayrıca Sultan Selim Camii Başımamı Reisülkurrâ Hamdi Efendi (ö. 1877), Muallim Bahâeddin Bey (ö. 1878), Kastamonu İmam-Hatip Mektebi müdürlüğünde bulunmuş olan Mehmed Vasfi Efendi (ö. 1925) ve Türk ta'lik tavrını Hulûsi Efendi'den öğrenen Hâfız Kemal Batanay (ö. 1981), Hasan Hüsnü Efendi'den ta'lik hattını meşkedip icâzet alan hattatlar arasındadır. Müze ve koleksiyonlarda pek az yazı örneklerine rastlanan Hasan Hüsnü Efendi'nin şahsiyeti daha çok hocalığı, hat sanatının tarihten

gelen geleneksel kural ve değerlerinin canlı tutulması, korunması ve yayılması, üslûp sahibi üstatların yetişmesine zemin hazırlaması hususunda yaptığı büyük hizmetlerle öne çıkar. Hat sanatı Hasan Hüsnü Efendi gibi şahsiyetlerin gayretiyle günümüze yozlaşmadan ulaşabilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, Dosya nr. 12, 24; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 546.

MUHİTTİN SERİN

HASAN İBRÂHİM HASAN

(حسن إبراهيم حسن)

(1892-1968)

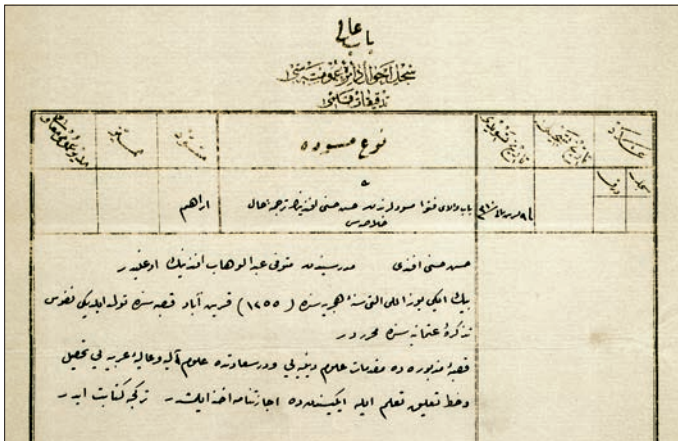
Mısırlı tarihçi.

Tanta'da doğdu. Aslen Yukarı Mısır (Sa'id) bölgesinden bir aileye mensuptur. İlk ve orta öğrenimini Tanta'da tamamladı. Çalışkanlığı, zekâsı ve güzel ahlâkıyla hocalarının takdirini kazandı. 1910'da liseyi üstün başarıyla bitirdi. Tarihe lise yıllarından itibaren yakın ilgi duydu, bu yıllarda Taberî, İbn Vâsil ve Makrîzî gibi tarihçilerin eserlerini okumaya başladı. 1910'da Kahire'ye giderek Mısır Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne kaydoldu ve buradan 1915'te mezun oldu. Ardından *Şahsiyyetü 'Amr b. el-'Âş* başlığıyla bir doktora tezi hazırladı. Daha sonra *Târîhu 'Amr b. el-'Âş* adıyla yayımladığı doktora tezinin önsözünde lisans ve lisans üstü çalışmalarında kendisine yardım eden hocalarını takdirle anmaktadır. Doktora tezinin savunmasında gösterdiği başarı dolayısıyla jürinin teklifi üzerine üniversite yönetimi tarafından Londra'ya gönderildi (1920). Londra Üniversitesi'nde Sir Thomas Arnold'un danışmanlığında felsefe alanında *el-Fâtımiyyûn fi Mısr*

ve *a'mâlühümü's-siyâsiyye ve'd-dîniyye bi-vechin hâş* başlığını taşıyan bir doktora tezi daha hazırladı. 6 Eylül 1928 tarihinde görüşülen tez hakkında danışmanı Arnold'un, bu çalışmanın kendi üniversitelerinde yapılan en başarılı doktora tezlerinden biri ve benzeri az görülen bir çabanın ürünü olduğunu söylediği nakledilmektedir (Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtımiyye*, Önsöz, s. C.). İngiltere'de bulunduğu sırada bazı yazma eserleri incelemek için kısa bir süre Leiden'de çalıştı. Ardından Kahire'deki I. Fuâd Üniversitesi'ne (şimdiki Kahire Üniversitesi) İslâm tarihi öğretim üyesi olarak tayin edildi (1928). Bu arada Ezher Üniversitesi'ne de gidiyordu. 1940'ta Irak Maarif Bakanlığı tarafından Bağdat Üniversitesi'nde tarih dersleri vermek üzere davet edildi. 1940-1944 yılları arasında burada görev yaptı. 1944'te ülkesine dönerek eski görevini sürdürdü. Ertesi yıl tarih bölümü başkanı iken Edebiyat Fakültesi'ne dekan tayin edildi. 1950'de de Asyût Üniversitesi rektörlüğüne getirildi.

Hasan İbrâhîm, 1951-1953 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde California ve Pennsylvania üniversitelerinde Uzakdoğu tarihi ve İslâm araştırmaları dersleri okuttu. 1958'de Fas'ta Rabat Üniversitesi'nde görev yaptı. 1962-1966 yıllarında Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İslâm tarihi ve İslâm medeniyeti tarihi dersleri verdi. Bu görevleri esnasında birçok talebe yetiştirmenin yanı sıra başta *Târîhu'l-İslâm* olmak üzere çok sayıda eser telif etti. Bazı İngilizce eserleri Arapça'ya çevirdi. Kahire'de vefat eden Hasan İbrâhîm'in talebeleri arasında Mısırlı tarihçiler Cemâleddin Şeyyâl, Muhammed Cemâleddin Sürür, Seyyide İsmâil Kaşif, Tâhâ Ahmed Şeref, Zekî Muhammed Hasan, Atıyye Müşriye ve Hasan Süleyman Mahmud zikredilebilir.

Eserleri. Telif: 1. *Târîhu'l-İslâm: es-Siyâsi ve'd-dîni ve's-şekâfi ve'l-ictimâ'i* (I-III, Kahire 1935-1946, 1948, 1959, 1962, 1964, 1965; I-IV, Kahire 1974, 1979, 1991; 13. bs., Beyrut 2001). Müellifin en meşhur eseri olup birinci cildinde, Câhiliye döneminden başlayarak İslâm tarihinin Asr-ı saâdet'ten Emevîler döneminin sonuna kadar geçen safhası ele alınmış ve bu cilt Ekim 1935'te yayımlanmıştır. Eserde önce siyasî tarih anlatılmış, daha sonra idarî durum, siyasî ve dinî hareketler, devlet kurumları, kültür ve sanat, sosyal hayat incelenmiştir. Eserin ikinci cildinde Abbâsiler'in birinci dönemi (750-847), III. cildinde ikinci dönemin ilk yarısı

Hasan Hüsnü Efendi'nin biyografi kaydı (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, nr. 12)

(847-1055), ölümünden birkaç yıl sonra yayımlanan IV. cildinde ise bu dönemin ikinci yarısı (1055-1258) ele alınmış, bu arada Abbâsîler devrinde kurulan diğer İslâm devletleri de aynı plan çerçevesinde tanıtılmıştır. Bu ciltlerde de söz konusu dönemlerin önce siyasî tarihi, ardından dinî ve siyasî hareketler, devleti yöneten kurumlar üzerinde durulmuş, sonunda da dönemin kültür ve sanatı, sosyal durumu anlatılmıştır. Kitap İsmail Yiğit ve arkadaşları tarafından Türkçe'ye (*Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, I-VI, İstanbul 1985-1986), ayrıca Farsça ve Urduca'ya çevrilmiştir. **2.** *Târîhu 'Amr b. el-Âş* (Kahire 1922, 1996). **3.** *el-Fâtûmiyyûn fi Mısr ve a'mâlühümû's-siyâsiyye ve 'd-diniyye bi-vechin hâş* (Kahire 1932). Bu eser de müellifin en önemli çalışmalarından sayılır. **4.** *Târîhu'd-devleti'l-Fâtûmiyye fi'l-Mağrib ve Mısr ve Sûriye ve Bilâdi'l-'Arab* (Kahire 1958, 1964, 1981). Önceki kitabın genişletilmiş şekli olup esere siyasî ve dinî hayat, kültürel, ekonomik ve sosyal durumlarla ilgili bir bölüm eklenmiştir. **5.** *İntişârü'l-İslâm fi'l-Kâratil-İfrîkiyye* (Kahire 1957, 1963, 1984). **6.** *İntişârü'l-İslâm beyne'l-Muğûl ve't-Tâtâr* (Kahire 1932). **7.** *el-Yemen el-Bilâdü's-sa'ide* (Kahire, ts.). **8.** *'Ubeydullâh el-Mehdî* (Tâhâ Ahmed Şeref ile birlikte, Kahire 1947). **9.** *el-Mu'iz-Lidinnillâh: İmâmü's-Şi'ati'l-İslâmiyye ve mü'essisü'd-devleti'l-Fâtûmiyye fi Mısr* (Tâhâ Ahmed Şeref ile birlikte, Kahire 1948, 1963). **10.** *en-Nüzümü'l-İslâmiyye* (kardeşi Ali İbrâhim Hasan ile birlikte, Kahire 1939, 1959, 1962, 1970, 2001). Müellifler eserin üçüncü baskısının önsözünde

(Kahire 1962) bu kitaplarının Urduca'ya çevrildiğini zikretmektedir (s. C.; eserin muhtevası hakkında bk. M. Mahfuz Söylemez, *A'İFD*, XLII [2001], s. 333-339). **11.** *Târîhu'l-'uşûri'l-vüştâ fi's-Şark ve'l-Ğarb* (Ahmed Sâdik Tantâvî ile birlikte, Kahire 1933). **12.** *Nüzümü'l-hüküm ve'l-müctema' fi'd-Devleti'l-İslâmiyye fi'l-kurûni'l-vüştâ* (Kahire 1976). **13.** *Zü'amâ'ü'l-İslâm mine'l-bi'seti'n-nebeviyye ilâ ahîri'l-âşri'l-Ümevî* (Kahire 1952, 1966, 1980, 1997). Otuz bir müslüman liderin biyografisini içerir.

Tercüme: **1.** *Evrâku'l-berdiyyi'l-'Arabiyye bi-Dâri'l-kütübî'l-Mısrîyye*. Adolf Grohmann'ın Kahire Dârü'l-kütübî'l-Mısrîyye'deki papirüslerin neşri olan *Arabic Papyri in the Egyptian Library* (I-VI, Cairo 1934-1962) adlı eserinin tercümesidir. Kitabın ilk beş cildini Abdülhamid Hasan, VI. cildini Abdülaziz ed-Dâif tercüme etmiştir (Kahire 1934-1974, 1994, 1433/2012). **2.** *es-Siyâdetü'l-'Arabiyye ve's-Şi'a ve'l-İsrâ'iliyyât fi 'ahdi Benî Ümeyye* (Muhammed Zekî İbrâhim ile birlikte, Kahire 1934, 1965, 1993). Gerlof van Vloten'in *Recherches sur la domination arabe, le Chiitisme et les croyances messianiques sous le khalifat des Omayyades* adlı kitabının çevirisidir. **3.** *ed-Da've ile'l-İslâm* (İsmâil en-Nehrâvî – Abdülmecid Âbidîn ile birlikte, Kahire 1947, 1954, 1957, 1970). Hocası Sir Thomas Arnold'un *The Preaching of Islam* adlı kitabının tercümesidir. **4.** *Sîretü'l-Qâhire* (Ali İbrâhim Hasan – İdvâr Halîm ile birlikte, Kahire 1950, 1993). Stanley Lane-Poole'un *The Story of Cairo* adlı eserinin çevirisidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu 'Amr b. el-Âş*, Kahire 1922, s. 15; a.mlf., *Târîhu'd-devleti'l-Fâtûmiyye*, Önsöz, s. C.; Zirikî, *A'lâm*, II, 178-179; Abdülaziz ed-Dürî, "Mâ sâheme bihi'l-mü'errihûne'l-'Arab fi'l-mi'peti's-seneti'l-ahîre fi dirâseti't-târîhi'l-'Arabî ve ğayrih", *Mâ sâheme bihi'l-mü'errihûne'l-'Arab fi'l-mi'peti's-seneti'l-ahîre fi dirâseti'l-târîhi'l-'Arabî ve ğayrih*, Beyrut 1959, s. 54, 58-59; Abdülmün'im Mâcid, "Mâ ellefehü'l-mü'errihûne'l-'Arab fi'l-mi'peti's-seneti'l-ahîre fi dirâseti't-târîhi'l-'Arabî ve ğayrih", a.e., s. 89, 92; Yûsuf el-Mar'âşî, *Neşrül-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'ül-karnî'r-râbi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 325-326; M. Mahfuz Söylemez, "Hasan İbrahim Hasan-Ali İbrahim Hasan, en-Nuzum el-İslâmiyye", *A'İFD*, XLII (2001), s. 333-339; Muhammed el-Ezher Bâi, "Hasan İbrâhim Hasan", *Mv.AU*, VI, 388-389; Hasan el-Hakîm, "Zikreyât lâ tünsâ ma'a esâtizeti, el-Ustâz ed-Duktûr Hasan İbrâhim Hasan", daleelalnajaf.com/.../3361.

İSMAIL YİĞİT

HASAN ÜSKÜDÂRÎ, Sâni

(ö. 1145/1732)

Osmanlı hattatı.

Üsküdar'da doğduğu için bu lakapla anılan Hasan Efendi'nin babasının adı Nûman'dır. Eski Hasan Üsküdarî'den "Sâni" (ikinci) sıfatıyla ayırt edilir. Sülûs-nesih yazılarını Hâfız Osman'ın orta yaşlarında bulunduğu yıllarda kendisinden meşketmiş, icâzet aldıktan sonra Beyazıt'taki Sarây-ı Atîk (Eski Saray) mensubu gençlere hat muallimi tayin edilmiştir. Ancak burada yetiştirdiği talebeler içinde meşhur bir hattat yoktur. Eski Saray dışında kendisinden meşketmiş bulunan Giritli Ali ve Üsküdarlı Hammalzâde Ömer efendilerin eserleri de zamanımıza kadar gelmiştir. Hasan Üsküdarî'nin günümüze ulaşan eserleri arasında 1106 yılının Rebülâhîr (Kasım-Aralık 1694) ve Zilkade (Haziran-Temmuz 1695) aylarında tamamladığı, özel bir koleksiyonda korunan iki mushafı mevcuttur. Bunlardaki hat mükemmeliyeti, onun IV. Mehmed devri (1648-1687) sonlarında mesleğini kazanmış olduğunu akla getirmekte ve Eski Saray'daki hocalığının yanı sıra altıyedi ay zarfında bir mushafı bitirebildiği anlaşılmaktadır. Hasan Üsküdarî'nin nesih hatla yazdığı tezhipli ve ciltli, Nüreddin Ali b. Ahmed el-Ensârî'ye ait *Kitâbü Ne-fehâti'l-'abiri's-sârî* adlı eseri de (TSMK, III. Ahmed, nr. 567) onun hat sanatındaki gücünü göstermektedir. Üsküdarî'nin medfun olduğu kabristan belirlenememiştir. *Merâkîd-ı Mu'tebere-i Üsküdar* isimli kaynakta adı geçmediğine göre onun, Karacaahmet Mezarlığı dışında bir

Hasan Üsküdarî'nin nesih hatla yazdığı mushafın son iki sayfası (Sakıp Sabancı Mützesi, Envanter nr. 100/0252)